

BOSHLANG'ICH TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA TA'LIM SIFAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALAR

**Ashurova Sayotxon
Bohodirovna**

*Qo'qon davlat universiteti
1-bosqich magistranti*

Annotatsiya

Ushbu maqola boshlang'ich ta'limning dolzarb muammolari, ularning zamonaviy ta'lim tizimida namoyon bo'lishi, xalqaro tajribalar asosida ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning ilmiy-metodik asoslarini tahlil qilishga bag'ishlanadi. Boshlang'ich ta'lim bosqichi shaxsning intellektual, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishida fundamental poydevor bo'lib xizmat qilishi sababli, mazkur bosqichdagi o'qitish mazmuni, o'qitish metodlari, baholash tizimi, o'quvchi kompetensiyalarini shakllantirish jarayonlari va pedagoglarning professional tayyorgarligi bilan bog'liq muammolar bugungi kunda eng ko'p e'tiborni talab qilayotgan masalalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida rivojlangan davlatlar — Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya, Estoniya, Kanada kabi mamlakatlarning boshlang'ich ta'limni tashkil etish tajribasi chuqur o'rganildi, ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan tizimli yondashuvlar — kompetensiyaviy model, o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim, raqamli pedagogika, formatif baholash, pedagogik diagnostika, STEAM yondashuvi, ijtimoiy-emotsional o'qitish, o'qituvchilarning kasbiy rivoji, o'quv jarayonidagi innovatsion texnologiyalarni qo'llash kabi mexanizmlar ilmiy tahlil etildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston ta'lim tizimida boshlang'ich ta'lim sifatiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar — o'qituvchilarning malakasi, o'quv dasturlarining me'yoriy yuklamasi, o'quvchi faolligini oshirishga qaratilgan metodikalar yetishmasligi, o'quv muhitining sifat ko'rsatkichlari, o'quvchilar o'qish motivatsiyasi, ta'limni boshqarishning samaradorligi va oila-maktab hamkorligining yetarli shakllanmaganligi — tizimli islohotlarni talab qiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim sifati, xalqaro tajriba, PISA, TIMSS, PIRLS, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik innovatsiyalar, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, ta'lim samaradorligi, metodologiya, formatif baholash, raqamli ta'lim.

Kirish.

Boshlang'ich ta'lim tizimi zamonaviy ta'lim jarayonining poydevori bo'lib, unda o'quvchining intellektual rivojlanishi, tafakkur jarayonlari, ijtimoiy kompetensiyalari, kommunikativ malakalari va shaxsiy fazilatlarini shakllantiriladi; shu bois boshlang'ich ta'limning sifat darajasi jamiyatning kelajakdagi ijtimoiy-iqtisodiy

taraqqiyoti, milliy kadrlar tayyorlash tizimining samaradorligi, ta'limning uzluksizligi va maktab ta'limining umumiy muvaffaqiyatlari bilan bevosita bog'liqdir. Bugungi globallashtirish sharoitida ta'lim tizimi dunyo miqyosida raqobat maydoniga aylangan bo'lib, boshlang'ich ta'limda qo'llanilayotgan metodologiyalar, innovatsion texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuvlar va baholash mexanizmlarining zamonaviy talablarga mosligi har bir davlatning ta'lim siyosati samaradorligini belgilab bermoqda. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'limda mavjud dolzarb muammolarni aniqlash, ularning pedagogik, tashkiliy, psixologik, metodik va ijtimoiy-iqtisodiy omillarini kompleks o'rganish, xalqaro ta'lim tajribasini chuqur tahlil etish hamda samarali islohotlarni amalga oshirish zaruriyati kundan-kunga ortib bormoqda. Xalqaro baholash dasturlari — PISA, TIMSS, PIRLS — natijalari ko'rsatmoqdaki, o'quvchilarning o'qish savodxonligi, funksional savodxonligi, matematik va tabiiy fanlar bo'yicha kompetensiyalari raqobatbardosh iqtisodiyotlar uchun hal qiluvchi omillardan biridir. Boshlang'ich ta'limda aynan o'quvchining bilim olishga bo'lgan motivatsiyasi, o'quv jarayonidagi faol ishtiroki, mustaqil fikrlash qobiliyati, muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalari, shaxsiy rivojlanish strategiyalari va o'quv natijalarini boshqarish mexanizmlari shakllanadi; ushbu jarayonlarning mukammal tashkil etilishi esa o'qituvchining metodik tayyorgarligi, pedagogik mahorati, innovatsion yondashuvlaridan foydalanish ko'nikmasi bilan uzviy bog'liqdir. Yurtimizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar — uzluksiz ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, zamonaviy standartlarni joriy etish, raqamli ta'lim texnologiyalarini keng qo'llash, pedagoglar malakasini oshirish, o'quv dasturlarini optimallashtirish va xalqaro dasturlar asosida baholash tizimini shakllantirish — boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ammo mavjud tajriba shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda ijobiy o'zgarishlarga erishishda qator tizimli muammolar mavjud: o'qituvchilarning raqamli va pedagogik kompetensiyalarining yetarli emasligi, o'quv dasturlarining yuklamasi me'yorida ortiq bo'lishi, o'quvchilar o'qish jarayonida yetarlicha faollashtirilmasligi, kompetensiyaviy yondashuvning to'liq joriy qilinmasligi, baholash tizimining samarasizligi, metodik qo'llanmalar sifati va amaliyot bilan uyg'unligining yetishmasligi, oila-maktab hamkorligining sustligi, ta'lim muhitiga qo'yiladigan zamonaviy talablarning to'liq bajarilmasligi, ta'lim sifatini nazorat qilish va monitoring tizimining sust ishlashi. Bunday muammolarni bartaraf etish uchun jahon tajribasi chuqur tahlil qilinishi, ilg'or mamlakatlarning boshlang'ich ta'lim modeliga xos xususiyatlar amaliyotga moslashtirilishi, o'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash bo'yicha samarali mexanizmlar ishlab chiqilishi zarur. Finlyandiya ta'lim modeli o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuv, o'quv yuklamasining me'yoriy tashkil etilishi, o'qituvchilarni oliy darajada tayyorlash va maktabdagi mustaqillik tamoyillariga asoslangan bo'lsa, Singapur modeli qat'iy monitoring, o'quv dasturlarining konseptual tuzilishi, STEM va kompetensiyaviy yondashuvni integratsiya qilish bilan ajralib turadi. Estoniya ta'lim tizimi esa kuchli raqamlashtirish, o'quvchilarda moslashuvchan fikrlashni shakllantirish va kichik yoshdagi o'quvchilarda dastlabki tadqiqot kompetensiyalarini rivojlantirish bilan e'tiborni tortmoqda. Ushbu tajribalar boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda kompleks yondashuv, strategik rejalashtirish, zamonaviy metodikalar, raqamli vositalar va yuqori

malakali o'qituvchilar korpusini shakllantirishning muhimligini ko'rsatadi. Shunday ekan, O'zbekiston ta'lim tizimining bugungi rivojlanish bosqichida xalqaro tajribaning o'rganilishi va milliy ta'lim siyosati bilan uyg'unlashtirilgan holda amaliyotga tatbiq qilinishi boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishning eng muhim manbalaridan biridir. Shu maqsadda mazkur ilmiy maqolada boshlang'ich ta'limning dolzarb muammolari tizimli tarzda o'rganilib, samarali yechimlar ishlab chiqildi; xususan o'qituvchilar kasbiy tayyorgarligini modernizatsiya qilish, kompetensiyaviy yondashuvni amaliyotga to'laqonli joriy etish, o'quv dasturlarini optimallashtirish, baholash tizimini takomillashtirish, o'quv jarayonida raqamli pedagogika vositalaridan foydalanish, kommunikativ va ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish, o'quvchilar o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish, xalqaro baholash talablariga mos o'qitish jarayonini tashkil etish kabi yo'nalishlar chuqur tahlil qilindi. Tadqiqotning nazariy asoslari pedagogik psixologiya, ta'lim sotsiologiyasi, kompetensiyaviy yondashuv nazariyasi, rivojlantiruvchi ta'lim konsepsiyalari, o'quv jarayonining zamonaviy modellariga tayanadi; metodologik asosini esa tizimli, integratsiyalashgan, qiyosiy-pedagogik, diagnostik, monitoringga asoslangan ilmiy yondashuv tashkil etadi. Shunday qilib, boshlang'ich ta'limda dolzarb masalalarni aniqlash, ularni xalqaro tajriba asosida tahlil qilish va samarali yechimlar ishlab chiqish mazkur maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Metodologiya.

Mazkur tadqiqotning metodologiyasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlar talablari, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlari va boshlang'ich ta'lim jarayonining amaliy holatini kompleks o'rganishga qaratilgan bo'lib, u tizimli, integrativ, qiyosiy, analitik, diagnostik hamda empirik yondashuvlar uyg'unligida amalga oshirildi; tadqiqotning nazariy-metodologik asosini konstruktivizm nazariyasi, kompetensiyaviy yondashuv konsepsiyasi, rivojlantiruvchi ta'lim paradigmasi, funksional savodxonlik modeli, Bloom, Anderson–Krathwohl taksonomiyalari, shuningdek Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasi tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida boshlang'ich ta'limning dolzarb muammolarini o'rganishda tizimli tahlil usuli qo'llanib, o'qituvchilar malakasi, o'quv dasturlari, pedagogik texnologiyalar, baholash tizimi, o'quv jarayoni samaradorligi, o'quvchi faoliyati va ta'lim muhitining sifat ko'rsatkichlari o'zaro bog'liqlikda baholandi; shu bilan birga, kompetensiyaviy yondashuv asosida o'quvchilarda shakllanishi zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalar — kommunikativ, ijtimoiy, axborot, kognitiv, kreativ, muammoli vaziyatlarni hal qilish, axborot bilan ishlash, tashabbuskorlik va raqamli kompetensiyalar — modellashtirildi. Tadqiqot doirasida xalqaro tajribani o'rganishga alohida e'tibor qaratilib, Finlyandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya, Kanada, Estoniya, Polsha va boshqa ilg'or ta'lim tizimlariga ega davlatlarning boshlang'ich ta'lim bo'yicha davlat standartlari, o'quv dasturlari, o'qituvchilar tayyorlash tizimlari, baholash mexanizmlari va ta'lim sifatini boshqarish modellari qiyosiy-pedagogik tahlil metodi asosida o'rganildi. Shuningdek, xalqaro baholash dasturlari — PISA, TIMSS, PIRLS — tomonidan qo'llaniladigan savodxonlik, kompetensiya va o'quv natijalarini baholash mezonlari strukturaviy tahlil qilinib, ularning O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimiga moslashtirish imkoniyatlari ilmiy jihatdan asoslandi. Tadqiqotning empirik bosqichi doirasida boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar, maktab direktorlarining o'quv jarayoniga oid fikrlari,

amaliy tajribalari, mavjud muammolar va ehtiyojlari maxsus yaratilgan diagnostik so'rovnomalar, yarim strukturalangan intervyular, kuzatuv protokollari va reflektiv tahlillar orqali o'rganildi; jami 350 nafar boshlang'ich sinf o'qituvchisi, 42 nafar maktab rahbariyati vakillari, 600 nafardan ortiq o'quvchi ishtirokida amaliy kuzatuvlar, dars tahlillari, o'quvchilarning o'qish savodxonligi, matematik va nutqiy rivojlanish ko'rsatkichlarini aniqlash uchun diagnostik topshiriqlar o'tkazildi. Olingan natijalar statistik tahlil usullari — foiz tahlili, taqqoslash jadvali, o'rtacha qiymatlar dinamikasi, diagnostik indeksi, kovariatsiya tahlili — asosida qayta ishlanib, boshlang'ich ta'limda mavjud muammolarning asosiy toifalari: o'qituvchilarning metodik jihatdan yetarlicha tayyor emasligi, o'qitish jarayonida monologik usullar ustunligi, o'quvchilarda mustaqil fikrlash va savodxonlik kompetensiyalarining yetarli qaror topmaganligi, oila-maktab hamkorligining sustligi, raqamli texnologiyalar bilan ishlash malakalarining pastligi va baholash tizimining ko'proq natijaga emas, balki jarayonga yo'naltirilganligi aniqlandi. Shuningdek, o'quv dasturlarining ortiqcha yuklanganligi, dars jarayonida o'quvchi faolligini ta'minlashga qaratilgan metodlar — loyiha faoliyati, tadqiqotga asoslangan o'qitish, muammoli vaziyat texnologiyasi, guruhda ishlash, STEAM yondashuvi — yetarlicha qo'llanilmasligi metodik muammolar qatorini tashkil etishi tasdiqlandi. Tadqiqotning metodologik asosida o'quv dasturlarini ekspertiza qilish usuli ham qo'llanilib, O'zbekistonning amaldagi boshlang'ich ta'lim dasturlari mazmuni Singapur, Finlyandiya va Estoniya boshlang'ich ta'lim standartlari bilan taqqoslandi; buning natijasida o'quv yuklamasining me'yoriy jihatdan og'irligi, faol o'qitish metodlariga ajratilgan vaqtning kamligi, fanlararo integratsiyaning yetishmasligi, savodxonlik kompetensiyasining markazda bo'lmaganligi kabi masalalar oydinlashdi. Raqamli pedagogika bo'yicha tadqiqotlar esa boshlang'ich ta'lim jarayonida raqamli resurslar, interaktiv platformalar, elektron darsliklar, onlayn baholash vositalaridan foydalanish darajasi pastligini, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyasi, AKT bilan ishlash ko'nikmalari yetarlicha shakllanmaganligini ko'rsatdi. Bu jarayonda xalqaro tajribada qo'llaniladigan "raqamli didaktika modeli", "gibrid ta'lim", "moslashuvchan o'quv muhiti", "sun'iy intellekt yordamida o'quv jarayonini individuallashtirish" kabi konsepsiyalar nazariy manba sifatida qo'llanildi. Tadqiqotning metodologiyasida innovatsion yondashuvlardan biri sifatida pedagogik monitoring tizimini modellashtirish ham amalga oshirildi; bunda o'quvchi kompetensiyalarining shakllanish dinamikasi, o'qituvchining metodik faoliyati, o'quv muhiti sifati, o'quv natijalari, ota-onalarning ta'limdagi ishtiroki, maktab boshqaruvi samaradorligi bir butun tizim sifatida baholandi. Yakuniy metod sifatida qiyosiy-analitik ekspertiza qo'llanib, xalqaro tajribani milliy ta'lim tizimi sharoitiga moslashtirish bo'yicha konseptual takliflar ishlab chiqildi; jumladan, o'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash modelini takomillashtirish, o'quv dasturlarini modernizatsiya qilish, raqamli resurslar va zamonaviy pedagogik metodlarni keng joriy etish, formatif baholash tizimini kuchaytirish, oila-maktab hamkorligini institutsional asosda rivojlantirish, ta'lim sifatini boshqarishning xalqaro ko'rsatkichlarga moslashtirilgan monitoring tizimini yaratish kabi yo'nalishlar bo'yicha ilmiy-metodik xulosalar shakllantirildi. Shunday qilib, tadqiqot metodologiyasi kompleks, tizimli, qiyosiy,

diagnostik va empirik asosga ega bo'lib, olingan natijalarning ilmiy ishonchliligi va amaliy ahamiyatini ta'minlaydi.

Natijalar.

Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'limning hozirgi holati, mavjud tizimli muammolar, o'quvchilar kompetensiyalarining rivojlanish darajasi, o'qituvchilarning pedagogik va raqamli tayyorgarligi, o'quv dasturlarining samaradorligi, baholash tizimi, ta'lim muhiti va xalqaro tajribalar bilan taqqoslaganda milliy ta'lim tizimi oldida turgan dolzarb vazifalar haqida chuqur tasavvurlar berdi; empirik natijalar shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida funksional savodxonlik, matematik savodxonlik, o'qish texnikasi, matnni tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, kommunikativ ko'nikmalar va muammoli vaziyatlarni hal etish kompetensiyalari yetarli darajada shakllanmagan bo'lib, o'rtacha darajalar xalqaro mezonlarga nisbatan ancha past ekanligi aniqlangan. O'quvchilar bilan o'tkazilgan diagnostik testlar natijasiga ko'ra, 2–4-sinflarda matn bilan ishlash ko'nikmalarida 46% o'quvchi “qoniqarli”, 32% “past” darajada bo'lib, faqat 22% “yetarli” darajada natija ko'rsatgani, matematik mantiqiy fikrlash bo'yicha esa 41% o'quvchida mustaqil mulohaza yuritish, masalalarni tahlil qilish va yechimlarni topishda qiyinchiliklar mavjudligi aniqlandi; bu ko'rsatkichlarga ta'sir qiluvchi omillar sifatida o'quvchilarni faollashtiruvchi metodlarning yetarlicha qo'llanilmasligi, o'qitish jarayonida eslab qolishga asoslangan yondashuvning ustunligi, o'qituvchilarning interfaol, muammoli, ijodiy va integratsion metodlar bo'yicha tajribasining kamligi qayd etildi. Tadqiqot davomida 350 nafar o'qituvchi bilan o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari shuni ko'rsatdiki, respondentlarning 63% i zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga tatbiq etishda qiyinchiliklarga duch kelayotganini, 71% o'qituvchi raqamli texnologiyalar bilan ishlash bo'yicha metodik qo'llanma va texnik sharoit yetishmasligini, 58% o'qituvchi esa kompetensiyaviy o'qitish modellari bo'yicha malakasining yetarli emasligini bildirgan; bu holat boshlang'ich ta'limning sifat darajasi ko'p jihatdan o'qituvchilar malakasiga bog'liq ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. Ta'lim jarayonini kuzatish natijalari darslarning 62% ida o'quvchi faolligi past ekanini, 54% darsda interfaol metodlar qo'llanilmasligini, 68% darslarda baholash jarayoni faqat yakuniy natijaga qaratilganini, 71% o'qituvchi formatif baholashning asosiy tamoyillarini yetarlicha bilmasligini, 49% o'qituvchi esa o'quvchilarda tadqiqot, izlanish va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan topshiriqlarni kam qo'llashini ko'rsatdi. O'quv dasturlarining tahlili shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan fanlar mazmuni ko'p hollarda ortiqcha yuklangan, darsliklarning informatsion hajmi o'quvchilar yosh xususiyatlariga mos kelmaydi, fanlararo integratsiya yetarli emas, o'quvchilarni faol o'qitish metodlariga ajratilgan vaqt cheklangan; bu esa o'quvchilarning asosiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonini sekinlashtiradi. Pedagogik monitoring natijalari maktablarda ta'lim muhiti sifati ham bir xil emasligini ko'rsatdi: 27% maktablarda AKT vositalari yetarli emas, 33% maktabda o'quvchilar uchun didaktik resurslar kam, 41% maktabda o'quvchilarni qiziqtiruvchi muhit yetarlicha shakllanmagan, bu esa o'quvchilar motivatsiyasining pasayishiga olib keladi. Oila-maktab hamkorligi bo'yicha olingan natijalar esa o'quvchilarning 58% i uy sharoitida muntazam qo'llab-quvvatlanmasligini, 43% ota-onalar bolalarning o'qish jarayonida faol ishtirok etmasligini ko'rsatdi; bu esa boshlang'ich ta'limda ko'p jihatdan o'quvchi

rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi. Xalqaro tajriba tahlili natijalari esa shuni ko'rsatdiki, rivojlangan davlatlarda boshlang'ich ta'lim samaradorligi birinchi navbatda yuqori malakali o'qituvchilar, me'yoriy yuklamaning aniq strukturalanishi, kompetensiyaviy yondashuvning markazda bo'lishi, raqamli ta'lim vositalarining keng qo'llanilishi, formatif baholashning samarali yo'lga qo'yilishi, o'quvchilarni ijodiy va tanqidiy fikrlashga undaydigan dars modellarining mavjudligi bilan izohlanadi. Finlyandiya, Estoniya, Kanada, Singapur tajribasi boshlang'ich ta'limda sifati oshirishning universal mexanizmlarini namoyon etdi: o'qituvchi kasbiy rivojining uzluksizligi, o'quv dasturining moslashuvchanligi, differensial yondashuv, soft-skills kompetensiyalariga urg'u berish, o'quvchining psixologik holatini qo'llab-quvvatlash, multidisiplinar metodikalar, loyihaviy o'qitish, STEAM va tadqiqotga asoslangan o'qitish texnologiyalaridan foydalanish. Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimi yuqoridagi tajribalarni bosqichma-bosqich joriy etish imkoniyatiga ega: xususan o'qituvchilarni tayyorlashni kuchaytirish, AKT kompetensiyalarini rivojlantirish, o'quv dasturlarini optimallashtirish, dars jarayonida interfaol metodlar ulushini oshirish, o'quvchilarni tadqiqot faoliyatiga jalb qilish, baholash tizimini differensiallashtirish, o'quv muhitini modernizatsiya qilish. Tadqiqot natijalarini umumlashtirganda, boshlang'ich ta'limdagi dolzarb muammolar — metodik muammolar, o'qituvchi malakasi, o'quvchi motivatsiyasi, baholash tizimi, o'quv dasturlari, ta'lim muhiti — tizimli yechimlarni talab qiladi va xalqaro tajribaga asoslangan holda yangicha yondashuvlarni joriy etish boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri ekanini ko'rsatadi.

Muhokama.

Tadqiqot natijalari tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limning hozirgi bosqichida mavjud muammolar — o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, raqamli kompetensiyalarining yetishmasligi, o'quv dasturlarining ortiqcha yuklanganligi, baholash tizimining samaradorligi pastligi, o'quvchilar motivatsiyasining yetarli shakllanmaganligi, oila-maktab hamkorligining sustligi va ta'lim muhitining zamonaviy talablar darajasida emasligi — tizimli islohotlarni, ilmiy asoslangan yondashuvlarni, xalqaro tajribaga tayangan pedagogik modellarning joriy etilishini talab qiladi; ushbu muammolarning ildizi ko'p hollarda o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va ularning malakasini oshirish tizimi bilan uzviy bog'liq bo'lib, o'qituvchilarning aksariyatida kompetensiyaviy yondashuv, o'quvchilarda tanqidiy, ijodiy, funksional, mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi metodlar bo'yicha yetarli amaliy tajriba yo'qligi kuzatiladi. Muhokama jarayonida xalqaro ta'lim tajribasi bilan qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich ta'lim sifati yuqori bo'lgan davlatlarda birinchi navbatda o'qituvchilarni tayyorlash tizimi kuchli – Finlyandiya o'qituvchi pedagogik magistrlik darajasiga ega bo'lishi shart, Estoniyada raqamli didaktika asosiy modul hisoblanadi, Singapurda esa o'qituvchilarning kasbiy rivoji davlat tomonidan majburiy ravishda qo'llab-quvvatlanadi; bu tajribalar O'zbekiston ta'lim tizimi uchun ham metodologik ahamiyat kasb etadi. Raqamli pedagogika masalasida ham xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, Estoniya, Janubiy Koreya va Singapur maktablarida raqamli vositalardan foydalanish nafaqat texnologiyaning o'zi sifatida, balki o'qitishning mazmunini o'zgartiruvchi omil sifatida qaraladi, o'quvchilarda axborot bilan ishlash, mustaqil o'rganish, media savodxonlik, virtual hamkorlik, loyiha asosida ishlash kabi

ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi; aksincha, O'zbekiston maktablarida AKT vositalari mavjud bo'lsa-da, ulardan samarali foydalanishning metodik modeli yetarlicha shakllanmagan, natijada raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonini yangilovchi emas, balki faqat qo'shimcha resurs rolini o'ynaydi. Muhokama davomida ta'lim dasturlari bo'yicha kuzatilgan holatlar — yuklamaning og'irligi, darsliklarning o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos emasligi, faol metodlarga ajratilgan vaqtning yetishmasligi, fanlararo integratsiya sustligi — o'quvchilarning funksional savodxonlik darajasiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xalqaro tajribada o'quv dasturlari minimal mazmunga ega bo'lib, o'quvchini o'ylashga, izlanishga, tahlil qilishga yo'naltiradi; ayniqsa PIRLS va PISA dasturlarida asosiy urg'u o'quvchilarning bilimni qo'llay olishiga, kundalik hayotiy vaziyatlarni tushuna olishiga, matnni sharhlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish, yangi g'oyalar taklif qila olish qobiliyatiga beriladi. O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimida esa o'quvchilar ko'proq eslab qolishga asoslangan topshiriqlar bilan band bo'lib, ularning tahliliy fikrlash darajasi yetarlicha shakllanmaydi; bu esa o'quvchilarning funksional savodxonligining past bo'lishining asosiy sabablaridan biri sifatida baholandi. Baholash tizimiga kelsak, o'tkazilgan kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, baholash ko'proq yakuniy natijaga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini ko'rsatuvchi formatif baholash mexanizmlari yetarlicha joriy qilinmagan; xalqaro tajribada esa baholash jarayoni ta'limning asosiy komponenti sifatida qaraladi va o'quvchini rag'batlantirish, kamchiliklarni aniqlash, rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Muhokama davomida maktab-muhit sifati, ota-onalarning ishtiroki, jamiyatning ta'limga munosabati kabi omillar ham boshlang'ich ta'lim sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatuvchi omillar ekani aniqlandi: Estoniya modelida maktablar mustaqillikka ega bo'lib, o'quv muhiti ergonomik, o'quvchilarni ruhiy qo'llab-quvvatlash tizimi kuchli, Singapurda esa maktablar uchun yagona sifat nazorati tizimi mavjud bo'lib, ota-onalarning ta'limdagi ishtiroki darajasi yuqori. O'zbekiston sharoitida esa maktablar o'rtasida ta'lim muhiti sifati keskin farqlanadi, ota-onalarning ishtiroki yetarli emas, bu esa o'quvchilarning o'qish motivatsiyasi va natijalariga salbiy ta'sir qiladi. Muhokama jarayonida tadqiqot natijalariga asoslanib, boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishning kompleks modeli ishlab chiqildi: birinchidan, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish uchun kredit-modul asosida uzluksiz malaka oshirish tizimi; ikkinchidan, o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga muvofiq ravishda qayta ko'rib chiqish, ortiqcha yuklamani qisqartirish; uchinchidan, raqamli pedagogika va gibril ta'limni keng joriy etish, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, onlayn baholash vositalaridan foydalanishni tizimli yo'lga qo'yish; to'rtinchidan, formatif baholashni asosiy baholash tamoyiliga aylantirish; beshinchidan, oila-maktab hamkorligini institutsional darajada mustahkamlash; oltinchidan, xalqaro tajribaga tayangan holda STEAM, loyiha asosida o'qitish, tadqiqotga asoslangan o'qitish kabi metodlarni keng joriy etish; yettinchi, ta'lim sifatini boshqarish tizimini markazlashtirilgan emas, balki maktab darajasida moslashuvchan, tabaqalashtirilgan monitoring tizimi asosida yo'lga qo'yish. Shu tariqa, muhokama natijalari boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish bo'yicha strategik yondashuvlar ishlab chiqilganini va ularning O'zbekiston ta'lim tizimiga mos holda joriy etilishi imkoniyatlari borligini ko'rsatadi.

Xulosa.

Ushbu tadqiqotning yakuniy xulosalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'lim tizimida kuzatilayotgan dolzarb muammolarni bartaraf etish, ta'lim sifatini va samaradorligini oshirish, xalqaro mezonlarga mos raqobatbardosh o'quvchi shaxsini shakllantirish uchun kompleks, tizimli, ilmiy asoslangan, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan islohotlarni joriy etish zarur. Tadqiqot davomida olingan natijalar boshlang'ich ta'limning poydevor bosqichi sifatidagi o'rni va uning maktab ta'limi hamda butun ta'lim tizimining yakuniy natijalariga ko'rsatuvchi ta'siri nihoyatda yuqori ekanini tasdiqlaydi; ayniqsa o'quvchilarning funksional savodxonlik, o'qish, matematik va kommunikativ kompetensiyalari yetarlicha shakllanmaganligi, mustaqil fikrlash, ijodkorlik, mantiqiy tahlil, muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarining rivojlanishi sust kechayotgani boshlang'ich ta'lim sifatining asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha samaradorlik yetarli emasligini anglatadi. Ushbu holat o'z navbatida o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, pedagogik mahorati, raqamli kompetensiyalari, innovatsion metodlar bilan ishlash tajribasi, o'quv dasturlari mazmuni, darsliklarning metodik sifati, baholash tizimi hamda o'quv muhitining sifatiga bevosita bog'liq. Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, Finlyandiya, Singapur, Estoniya, Yaponiya va Kanada kabi davlatlarda boshlang'ich ta'lim samaradorligining asosiy omillari — yuqori malakali o'qituvchilar, moslashuvchan o'quv dasturlari, o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim modeli, kompetensiyaviy yondashuv, formatif baholash tizimi, raqamli texnologiyalarni pedagogik integratsiya qilish, ta'lim muhitining qulayligi va oila-maktab hamkorligining yuqori darajasi — bo'lib, ushbu tizimlarning barchasi o'quvchilarning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. O'zbekiston sharoitida esa mazkur tajribalarni milliy an'analar, o'quvchilar psixologik xususiyatlari, mavjud infratuzilma va ta'lim siyosati bilan uyg'unlashtirgan holda joriy etish mumkin. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi konseptual xulosalarga kelindi: birinchidan, o'qituvchilar malakasini oshirish tizimi kompetensiyaviy modelga asoslanishi, uzluksiz kasbiy rivojlanish mexanizmlarini o'z ichiga olishi va xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirilishi zarur; bu esa o'qituvchilarning metodik saviyasini oshirish, raqamli pedagogika, interfaol metodlar, STEAM va tadqiqotga asoslangan o'qitish texnologiyalaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Ikkinchidan, o'quv dasturlari ortiqcha yuklamadan xoli, o'quvchilar yosh xususiyatlariga mos, kompetensiya va natijaga yo'naltirilgan bo'lishi lozim; bunda o'quv dasturlarini qayta optimallashtirish, fanlararo integratsiyani kuchaytirish, loyihaviy va ijodiy faoliyatni keng joriy etish kabi yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Uchinchidan, baholash tizimi formatif baholashga asoslanishi, o'quvchining rivojlanish dinamikasini aks ettirishi, rag'batlantirish mexanizmlarini o'z ichiga olishi, differensial baholashni qo'llashi va o'quvchilarning individual rivojlanish trayektoriyalarini ko'rsatishi lozim; bu yondashuv xalqaro baholash dasturlari talablariga mos ravishda ta'limning sifat ko'rsatkichlarini asosli ravishda oshiradi. To'rtinchidan, raqamli ta'lim vositalarini joriy etish va ulardan samarali foydalanish uchun texnik infratuzilmani modernizatsiya qilish, o'qituvchilarning AKT kompetensiyasini oshirish, elektron darsliklar, onlayn baholash tizimlari, virtual resurslar, sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalarini amaliyotga tadbiiq etish zarur; bu o'z navbatida ta'limni individuallashtirish, moslashuvchan o'qitish va o'quvchilarning mustaqil o'qish ko'nikmalarini

rivojlantirishga xizmat qiladi. Beshinchidan, maktab muhitining sifati — dars xonalari ergonomikasi, o‘quv resurslari bilan ta’minlanganlik, psixologik qulaylik, o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash — boshlang‘ich ta’lim samaradorligining asosiy omillaridan biri sifatida takomillashtirilishi kerak. Oila-maktab hamkorligini mustahkamlash ham ta’lim jarayonining ajralmas bo‘lagi bo‘lib, ota-onalarning o‘quvchilar ta’limidagi ishtiroki psixologik qo‘llab-quvvatlash, motivatsiya va barqaror rivojlanish uchun muhim ahamiyatga ega. Oltinchidan, ta’lim sifatini nazorat qilish va monitoring qilish tizimini xalqaro ko‘rsatkichlarga moslashtirish, maktab darajasida ichki monitoring tizimlarini joriy etish, o‘qituvchi faoliyati va o‘quv natijalarini muntazam tahlil qilish orqali ta’lim jarayonini boshqarish samaradorligini oshirish mumkin. Umuman olganda, tadqiqotdan kelib chiqadigan asosiy ilmiy xulosa shundaki, boshlang‘ich ta’lim samaradorligi — bu faqat o‘quv dasturlari va darslar sifati bilan belgilanmaydi, balki o‘qituvchi kompetensiyasi, ta’lim muhitining qulayligi, o‘quvchining psixologik tayyorgarligi, raqamli texnologiyalar, baholash tizimi, o‘quvchi-o‘qituvchi-oila hamkorligi va davlat ta’lim siyosati kabi o‘zaro bog‘liq omillarning integratsiyalashgan tizimi orqali ta’minlanadi; shu bois boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirish uchun kompleks yondashuv talab qilinadi. Mazkur tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar O‘zbekiston boshlang‘ich ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro kompetensiyalar bilan uyg‘unlashtirilgan ta’lim muhitini shakllantirish, o‘qituvchining kasbiy modelini takomillashtirish, o‘quvchilar funksional savodxonligini rivojlantirish, raqamli ta’lim vositalarini samarali integratsiya qilish va ta’lim sifatini oshirish bo‘yicha istiqbolli yondashuvlarni taklif etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. Darling-Hammond, L., et al. (2017). *Empowered Educators: How High-Performing Systems Shape Teaching Quality Around the World*. Jossey-Bass.
2. OECD (2019). *PISA 2018 Results*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
3. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., et al. (2016). *PIRLS 2016 International Results in Reading*. TIMSS & PIRLS International Study Center.
4. Fullan, M. (2016). *The New Meaning of Educational Change*. Teachers College Press.
5. Hattie, J. (2012). *Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning*. Routledge.
6. Black, P., & Wiliam, D. (2009). “Developing the theory of formative assessment.” *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21(1), 5–31.
7. Schleicher, A. (2018). *World Class: How to Build a 21st Century School System*. OECD Publishing.
8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (2021). *Boshlang‘ich ta’lim davlat standarti*. Toshkent.
9. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi (2022). *Ta’lim sifatini baholash milliy tizimi bo‘yicha metodik qo‘llanma*.
10. Creswell, J. W. (2014). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publications.